

VZPOMÍNÁME: ZA HRANICE VŠEDNÍCH DNÍ

OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Kam lidé jezdili před rokem 1989 na zahraniční dovolenou? Co k tomu bylo potřeba?

Na zahraniční dovolenou jezdilo jen málo lidí. Většina z nich mířila do Maďarska (velmi oblíbený byl pobyt u Balatonu), Německé demokratické republiky, Bulharska a dalších států sovětského bloku. Cestování do Polska bylo od podzimu 1981 komplikované. V reakci na vznik Solidarity a po vyhlášení výjimečného stavu v prosinci 1981 byl cestovní ruch mezi oběma státy velmi omezen. Samostatnou kategorií byla Jugoslávie, která sice měla komunistickou vládu, ale od konce čtyřicátých let si udržela nezávislost na Moskvě. Cestování do západních států bylo nejobtížnější. Povolení dostávaly především „politicky spolehlivé“ osoby a procedura byla velice složitá. Musela být plánována dlouhodobě. Pas byl vydán jen těm, kteří neměli žádné podezřelé záznamy u tajné policie. Samotný pas umožňoval držiteli cestovat do některých zemí východního bloku. Pro cestu na Západ bylo navíc nutné zažádat o takzvaný devizový příslib od státní banky, protože bylo ilegální přechovávat doma západní měnu. Tato žádost byla podrobena přezkoumání tajnou policií. Statisticky byla jen každá desátá žádost vyřízena kladně. Pouze s devizovým příslibem bylo možné získat zahraniční měnu na vycestování. Dalším krokem byla žádost o takzvanou výjezdní doložku od tajné policie. Na to bylo zapotřebí doporučení od zaměstnavatele a od ROH. Muži museli rovněž odevzdat vojenskou knížku. Když byla vydána výjezdní doložka, bylo potřeba zažádat o zahraniční víza. Během celého tohoto procesu žadatele monitorovala tajná policie, která je také často před cestou a po návratu kontaktovala.

2. Jaké zákony upravovaly v období komunistického režimu cestování do zahraničí?

Podmínky pro cestování se po rigidním pounorovém období uvolnily až v polovině šedesátých let. Tehdy byl přijat zákon o cestovních dokladech č. 63/1965, který měl umožnit snazší výjezd nejen do socialistických států. Při jeho liberalizaci prováděcí předpisy ponechaly v platnosti nutnost výjezdní doložky. Vydávaly ji okresní a krajské orgány ministerstva vnitra s výjimkou pracovníků ministerstva zahraničních věcí, kterým je vydávalo ministerstvo zahraničních věcí. V praxi se vydávaly k výjezdu do ostatních evropských socialistických států přílohy k občanskému průkazu a do všech ostatních států pasy s jednorázovou výjezdní doložkou. Od roku 1966 již majitel nemusel cestovní pas odevzdávat. Na základě žádosti mohl dotyčný občan obdržet trvalou výjezdní doložku pro státy, s nimiž byl upraven volný cestovní styk (nejprve do Maďarska a Bulharska, později do všech států RVHP). Další uvolnění přineslo pražské jaro, kdy osoby jezdící do zahraničí častěji z pracovních důvodů mohly obdržet trvalou výjezdní doložku na dobu jednoho roku.

Po srpnové okupaci a nástupu normalizačního období byly opět na základě vládního usnesení č. 266/1969 soukromé a služební cesty československých občanů do kapitalistických států a Jugoslávie razantně omezeny. Vydání výjezdní doložky bylo upraveno prováděcí vyhláškou Ministerstva vnitra a zahraniční č. 44/1970 Sb. Součástí cestovního pasu se stala tzv. trvalá výjezdní doložka, na kterou bylo možné vycestovat (pouze s pasem) do vybraných zemí sovětského bloku (Bulharska, Maďarska, Německé demokratické republiky a Rumunska). Ověřená pozvání byla vyžadována pro cesty s touto doložkou do Sovětského svazu a Polska. Zásadně byly v tomto období omezeny cesty do západních států a nastavena komplikovaná, výše popsaná povolovací procedura. Hlavním důvodem zmíněných restrikcí při cestování do Jugoslávie a západních zemí byla obava komunistického režimu, aby se nezvýšily již tak vysoké počty osob, které zůstaly v zahraničí a odmítly se vrátit do Československa.

3. Jaké byly v období komunistického režimu cestovní kanceláře a jak se s nimi cestovalo?

Po únoru 1948 byla v Československu síť cestovních kanceláří výrazně omezena, neboť jejich provozovateli mohly být pouze stát, družstva či společenské organizace. Nejvýznamnějším byl Čedok, který původně vznikl v roce 1920 pod názvem Československá cestovní a dopravní kancelář. Zkratka Čedok se začala používat o šest let později. Zahraniční zájezdy nabízel občanům až od poloviny padesátých let. Zejména v případě Jugoslávie a západních států byla až do poloviny šedesátých let možnost získání zájezdu pro většinu občanů nedostupná. Nad šťastnějšími účastníky bděli pracovníci nebo spolupracovníci tajné policie, kteří se snažili zabránit jejich emigraci.

Čedok také zajišťoval pobyty cizinců v Československu. Nabízel rovněž tuzemské zájezdy, které současně prodávala cestovní kancelář Turista, zaměřená na rekreační a poznávací vlastivědné zájezdy. Postupně vznikly další cestovní kanceláře. Od druhé poloviny padesátých let působila Rekrea, cestovní kancelář Svazu spotřebních družstev. Od roku 1955 existovala jako účelové zařízení Československého svazu mládeže populární Cestovní kancelář ČSM, která později působila pod názvem Cestovní kancelář mladých (CKM). Nabízela domácí i zahraniční zájezdy pro mladé lidi do třiceti let, které byly lacinější a s menšími nároky na kvalitu služeb. V šedesátých letech vznikly další specializované cestovní kanceláře. V roce 1964 to byl Sport-Turist a v roce 1967 Autoturist. Značná část lidí využívala rekreaci poskytovanou Revolučním odborovým hnutím (ROH). V prvních letech po únoru 1948 byla po sovětském vzoru preferována kolektivní dovolená, později byl kladen důraz na rodinnou dovolenou.

4. Co znamená zkratka ROH a RVHP?

ROH byla zkratka názvu Revoluční odborové hnutí. Jednalo se o monopolní odborovou organizaci, která byla současně nejmasovější společenskou organizací v období komunistického režimu. Vzniklo již po druhé světové válce z Ústřední rady odborů. Název byl stanoven zákonem č. 144/1946 Sb. ze 16. května 1946, o jednotné odborové organizaci. Velký vliv od vzniku ROH měli komunisté, kteří používali tuto organizaci jako převodní páku pro prosazení svých cílů.

RVHP byla zkratka názvu Rada vzájemné hospodářské pomoci. Působila v letech 1949–1991 jako mezinárodní obchodní organizace sdružující státy sovětského bloku. Po celé období byla řízena Sovětským svazem a její sídlo bylo v Moskvě. V roce 1989 byly jejím členy Sovětský svaz, Bulharsko, Československo, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Východní Německo, Mongolsko, Kuba a Vietnam.

5. Co znamená pojem autostop, od kdy a proč byl tolik využíván? Existovaly snahy o jeho organizování?

Autostop je forma dopravy, při níž cestující využívají dopravních prostředků cizích osob, které jim dobrovolně zastavují. Stopař většinou zastavuje auto při okraji silnice s upaženou rukou či cedulí s názvem místa, kam se potřebuje dostat.

V Československu se autostop rozvinul obdobně jako v řadě států světa v šedesátých letech, kdy se výrazně zvýšil počet automobilů. Využíván byl zejména mládeží. Pro některé to byla nejen laciná přeprava, ale také určitý projev nezávislosti, svobodomyšlnosti a touhy po dobrodružství, tedy určitá československá verze *On the Road*, jak nazval svůj proslulý beatnický román spisovatel Jack Kerouack.

Snahy o organizování autostopu se v Československu objevily v polovině šedesátých let. Inspirací bylo Polsko, kde byl tento fenomén zaveden za účasti řady organizací již v roce 1958. Fungoval až do roku 1990. Za určitý obnos si mohli mladí lidé koupit autostopářskou průkazku s blokovými ústřižky, které po svezení odtrhli řidičům. Řidiči se poté mohli zúčastnit slosování a vyhrát atraktivní ceny. Od roku 1961 byl organizovaný autostop zaveden v Sovětském svazu. V Československu se podobnou soutěž pokusily ve spolupráci s Veřejnou bezpečností a dalšími institucemi zavést Československý svaz tělesné výchovy, Československý svaz mládeže a Svazarm. Vytvořena byla Ústřední komise autostopu, kde zasedali zástupci zmíněných organizací a také členové redakcí Mladého světa, Mladé fronty a dalších periodik. Průkazky s kupóny si za 40 Kčs mohli koupit zájemci, jejichž věková hranice měla být od 16 do 27 let s výjimkou vedoucích mládežnických kolektivů. Zakoupením průkazky

organizovaní stopaři získali i pojištění při nehodách. První rok si na poštách zakoupilo průkazku 22 000 osob. Byla to přibližně polovina z očekávaného počtu. V dalším roce se ovšem přihlásil již jen malý počet lidí. Důvodem byla nutnost kladného posudku od ČSM (na rozdíl od Polska) a také zákaz stopování nákladních vozů. Přestože se podmínky v dalším roce uvolnily, nepodařilo se zájem zvýšit a akce byla poté ukončena.

6. Jak vznikl tramping a proč byl pro komunistický režim nepohodlný?

Český tramping vznikl již v roce 1918, kdy byla u Svatojánských proudů na Vltavě založena první osada pod názvem Ztracená naděje. V období první republiky se z trampingu stal společenský fenomén, k němuž se hlásily desetitisíce mladých lidí, které přitahovala nejen příroda a víkendové společenství přátel, ale také volnost, svoboda a romantika. Velkou roli sehrála rovněž přitažlivost americké kultury, westernů a románů Jacka Londona, Karla Maye, Roberta Louise Stevensona či Ernesta Thompsona Setona. Velkou roli sehrály později také romány Jaroslava Foglara. Slovo tramp pochází z angličtiny a označovalo tuláka. Mnozí trampové byli současně členy skautské či jiné mládežnické organizace, které pořádaly výlety do přírody a letní tábory. Členové trampských osad si stanovovali vlastní pravidla a volili si svého šerifa. Pořádali pravidelné potlachy (slavnostní táboračky se zábavou a zpěvem). Trampské hnutí je spojeno s westernovou a později folkovou hudbou.

V období německé okupace byl tramping jako svobodomyšlné hnutí potlačován a řada jeho stoupenců byla různým způsobem postižena poté, kdy se zapojila do protinacistického odboje. Podobný poměr měl k trampingu komunistický režim, ačkoliv v období první republiky byla většina trampů stoupenci levicových politických stran. Velký rozkvět trampingu nastal na počátku šedesátých let. Současně pokračovala represe z předchozích let. Trampové se o víkendech stávali předmětem zájmu hlídek Veřejné bezpečnosti (VB) nejen na nádražích, ale také v hostincích či přímo v lesních osadách. V některých případech se na represi podíleli i příslušníci Státní bezpečnosti či Lidových milicí. Například v červenci 1963 zasáhli proti potlachu v Jetřichovicích na Děčínsku desítky příslušníků Veřejné bezpečnosti a Lidových milicí (LM) z různých severočeských závodů, ozbrojených samopaly a vlčáky. Při rozeznání trampů používali nevybíravé fyzické násilí a zabavovali stovky osobních věcí. Řada z trampů byla následně vyslýchána a někteří byli vyhozeni z práce. V lednu 1977 zasahovali v Brdech příslušníci VB a LM v trampských osadách a srubech, které vyhazovali do povětří pomocí výbušnin.

Odpovědi vypracoval:

Petr Blažek, historik

Doporučená literatura:

BLAŽEK, Petr: „Opuštění republiky“. Devět dokumentů k odsouzení Karla Kryla v roce 1975, In: *Paměť a dějiny*, roč. 6, č. 3 (2014), s. 100–117.

ČEJKOVÁ, Berenika: *Fenomén československého autostopu v 60. letech 20. století*. Bakalářská práce, FF UK, Praha 2021.

CHARVÁT, Jan: Trampové, In: kol. autorů: *Kmeny o: Městské subkultury a nezávislé společenské proudy před rokem 1989*. Bigg Boss & Yinachi, Praha 2013, s. 50–77.

KOCIAN, Jiří (ed.): *Tematická příručka k československým dějinám 1948–1989*. I., II. a III. svazek, Ústav pro soudobé dějiny AV, Praha 2021.

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. I. a II. svazek, Academia, Praha 2011.

KRŠKO, Jan – MAREŠ, Jan – POHUNEK, Jan – RANDÁK, Jan – ŠPRINGL, Jan: *Český tramping v časech formování a rozmachu*. Academia, Praha 2019.

RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007.

RYCHLÍK, Jan: Na západ je cesta dlouhá. Závěrečný akt z Helsinek a cestování československých občanů do zahraničí, In: *Paměť a dějiny*, roč. 7, č. 3 (2015), s. 3–14.

ŠPRINGL, Jan: Když ohně zaplanou: československý tramping, In: *Dějiny a současnost*, roč. 35, č. 4 (2013), s. 10–14.

Odkazy:

Příběhy bezpráví (projekt vzdělávacího programu Jeden svět na školách společnosti Člověk v tísni)

www.pribehybezpravi.cz

Totalita.cz

www.totalita.cz

Trampský magazín

<https://www.trampsky-magazin.cz/>

Ústav pro studium totalitních režimů

www.ustrcr.cz

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

www.usd.cas.cz

Poslední aktualizace: 10/2022